

Кінәм жоқ, менің берер ақылым сол,
Қолыңа айыр ұстап шаруа бол.
Ойланып, еркеліктің бәрін тастап,
Бірігіп ағайынмен күніңді көр.
Тағы да бір-екі сөз, балаларым,
Ренжітпе жарым көңіл аналарың.
Оқудан Нариманды және айырма,
Сендерге бұл аманат тапсырғаным.

Ғалеуетден «халық жауы» атанғандықтан, Күләмай Бәкенқызы 1953 жылға дейін атын атамады. Кейін жары туралы ақпар білу үшін жан-жаққа хат жазады. Омбы облыстық соты хатқа келесідей жауап қайтарады: *«Дело по обвинению Мамекова Галауетдина Еселбаевича пересмотрено Президиумом Омского областного суда 12 декабря 1958. Постановление Тройки УНКВД по Омской области от 4-го марта 1938 г. В отношении Мамекова Г, Е. отменено и на основании ст. 4. п. 5 УПК РСФСР дело производством прекращено за отсутствием состава преступления. Зам. Председателя облсуда Лонин»* [6, 179 б.].

Осылайша, Солтүстік Қазақстан өңірінде мұғалімдерді даярлау ісіне белсене қатысқан, Алаш қозғалысының бір мүшесі Ғалеуетден Мәмековтың есімі ақталды.

Пайдаланған әдебиеттер

1. https://massaget.kz/mangilik_el/64190/?utm_source=ainews&utm_medium=referral
2. Мұқанов Қ. Зар – заманның құрбаны // Солтүстік Қазақстан – 2005. – 17 маусым.
3. Мұқанов Қ. Алғашқы «Айқаптың» солтүстік өңірдегі тілшілері // Айқап – 2016. – №2. – 65 б.
4. «Қазақ» газеті. 1914 жыл. / Құраст.: С.О. Смағұлова, т.б. – Алматы: Арыс, 2009, – 466 б.
5. Мұқанов Сәбит. Өмір мектебі. 2-ші кітап. – Алматы, 1953. – 216-217 бб.
6. Ақталған есімдер. – Петропавловск: Северный Казахстан, 2008, 175-179 бб.

АЛМА ОРАЗБАЕВАНЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚЫЗМЕТІ

Залмұқанова А., магистрант

(Ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., доцент **Байбулсинова А.С.**)

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті

Орал қ., Қазақстан

Мемлекетіміз азаттыққа қол жеткізгеннен соң, ел үшін толағай еңбек сіңірген, қасық қаны қалғанша күрескен ерлерімізді ақтап, тарих беттерінде алтын әріптермен есімдерін жазу басталды.

Еліміздің дамуында айтарлықтай із қалдырған азамат пен азаматшалар қаншама. Тарих біреуін айтып мадақтаса, екіншісі туралы үн қатпайтыны өкінішті-ақ.

Қазіргі таңда, қазақ тарихындағы ұлт үшін күрескен мемлекет және қоғам қайраткерлерінің өмір жолдары мен қызметі туралы жан-жақты зерттеулер қолға алынған. Соның ішінде, әйелдер қозғалысы шежіресінде жиырмамыншы – отызыншы жылдары өмір сүрген әйелдер ұрпағының жалынды жетекшісі ретінде танылған, шығыс әйелдерінен шыққан тұңғыш коммунист ғана емес, сонымен бірге әйелдер арасынан суырылып шыққан алғашқы мемлекет қайраткері – Алма Дінмұхамедқызы Оразбаеваны да атап кеткен жөн.

Жаңа заманның алғашқы қарлығашы атанған, қазақтың тұңғыш коммунист қызы, әйел теңдігінің жалынды жаршысы Оразбаева Алма 1898 жылы желтоқсанның 28-і күні көптеген тарихи оқиғаларға куә, қасиетті Бөкей Ордасының жерінде қарапайым жұмысшы отбасында дүниеге келген [1, 421 б]. Балалық шағы жоқшылық, аштық көрумен өткен. Ата-анасы өте қарапайым жандар болған.

Қазақстан Республикасы Президентінің Архивының жеке ісінде сақталған 1924 жылы 10 қазанда Орынбор қаласында Алма Оразбаеваның өз қолымен жазған өмірбаянында: "Әкем - пеш салушы, анам қырғызша сауатты, жеке сабақтар берген. Бірақ, негізгі табыс көзін кір жуушы болып тапты. Отбасында 5 бала - 2 ұл, 3 қыз болдық [2, 226]" - өзінің отбасы туралы түсінік береді.

Алма Оразбаеваның Жәңгір хан 1841 жылы ашқан мектебінде тәлім алғандығы туралы мағлұматтар бар. Бұл мектепте белгілі ағартушылар С. Меңдешев, М. Сарсембиев, Н. Залиевпен бірге, Бөкей Ордасына арнайы жіберілген орыс және чуваш ұлтының зиялылары сабақ берген. Алма Оразбаеваның құрбысы Мадина Бегалиева: "Орыс-қырғыз (қазақ) мектебінде 20 жыл бойына тек қана 10 қыз білім алған. Соның бірі – Алма Оразбаева еді [2, 22 б]", - деп еске алады. Қазіргі таңда, Бөкей

Ордасындағы Жәңгір хан атындағы мектебінің мұражайында, осы мектептің түлегі ретінде Алма Оразбаеваның суреті ілініп тұр.

Алма Оразбаеваның жас кездері туралы Алманың алғашқы ұстаздарының бірі, республиканың халық ағарту жұмысына кезінде көп еңбек сіңірген Разия Дүйсенғалиқызы Меңдешева (1890-1971жж.) айтып берген еді. Разия апай: "Алма өзінің оқып білім алуына алдымен алғашқы ұстазы, орыс-қазақ қыздары мектебінің сол кездегі меңгерушісі Г.А.Воскресенскаяға борышты еді. Шәкіртінің қабілеттілігін, оқуға деген құштарлығы мен зор талабын бірден аңғарған ол Алмаға жанын салып көмектесті. Мен сол жылдары осы кісінің көмекшісі болып істедім. Глафира Андреевна Алманы маған да тапсырып қойды. Алма әсіресе көркем әдебиетті сүйіп оқыды. Оны кітаппен достасуға үйреткен де осы кісі еді", -деген болатын. Меңдешеваның айтуынша, сүйікті оқушысының оқудан басқаға алаңы жоқ, есіл-дерті адам болуға ұмтылу, осы бастауыш біліммен тоқтап қалу оған өте обал, сондықтан оны бұдан әрі оқытудың бір амалын қарастыру керек деп, Воскресенская Орда халық ағартушыларының есіне қайта-қайта сала берген. Осы тілектің нәтижесінде, Алманы Симбирскідегі мұғалімдер даярлайтын чуваш мектебі жанындағы екінші басқыш қыздар училищесіне жіберу мәселесі қолға алынды [3, 224-225 б].

Білім аңсаған Алманы Симбирскіге жіберу, Бөкей ағартушыларына оңай түспеді. 1909 жылдың 6 тамызында (наурыздың) Ішкі Қырғыз (Қазақ) ордасындағы халық училищелерінің инспекторы М.Филиппов чуваштың белгілі ағартушысы И.Я.Яковлевке мынандай хат жолдайды: "Биыл Ордадағы орыс-қырғыз училищесінің әйелдер курсына 13 жасар қазақ қызы (хатта қате кеткен, Алма ол жылы 11 жаста) Алмабет Оразбаева бітіреді,- деп басталады бұл хат, – Ауылдағы әйелдер мектептеріне сабақ беретін мұғалімдердің орнын басатындай азды-көпті білімі бар қазақ қыздарына зәру бола отырып, мен оның білімін жалғастыру үшін Сізге сеніп тапсырылған Симбирск мұғалімдер мектебіне жібергім келер еді. Алмабет Оразбаеваның өзі де Симбирскіге баруға тілек білдіріп отыр. Бас иіп өтінемін...маған бір хабарын берсеңіз екен, аталған Оразбаеваның қабылдануынан үміт етуге бар ма? [3, 225 б]" – деп, өтіне хат жазылғаннан кейін ғана, Алма Оразбаева зор қиыншылықпен Симбирскідегі оқуға қабылданады.

Симбирскідегі оқу, сондағы орыстармен қатынас орнатуы, жас қазақ қызының рухани баюына, ой-өрісі кеңеюіне үлкен септігін тигізеді. Орыс әдебиетімен етене жақын араласуына мүмкіндік туғызады. Пушкин, Лермонтов, Тургенев еңбектерін оқып, білімін толықтыра түседі [4, 214 б]. Лениннің өсіп-өнген үйін, аймағын көріп, олар туралы көп әңгіме естіп, демократтық бағытты түсіне бастайды.

Көп жылдар осы училищеде Илья Ульянов /Лениннің әкесі / директорлық қызмет атқарғандықтан және ол қайтыс болғаннан кейін сол училищеде оқыған оқушылардың бәріне "Ульяновшылар" деген құрметті атақ берілетін еді. Алма да ульяновшы атағын алған еді [5,15 б]. Симбирскідегі білім алу оған өмір бойы көмектесті. Соның арқасында Алма Оразбаева орыс тілін жетік меңгереді. Бұны Алма Оразбаева өз анкетасында "тілді меңгеруі: қазақ, орыс, татар және чуваш тілдері [2, 23 б]",-деп көрсетуі дәлел бола алады.

Бөкей даласы оқу ағартушыларының көптен бері қойып келе жатқан мәселесі шешіліп, 1911 жылы Ордада екінші басқыш қыздар мектебі ашылады. Бастауыш білімін жалғастырамын деген бірқатар қыздар осы мектепке түсіп, 1912 жылы оның бірінші класын бітірген болатын. Бұлардың ішінде өзінің бұрынғы кластасы Мәдина Бегалиева да болды. 1912-13 оқу жылы басталғанда мектеп басшылары бірауыздан ұйғарып, Алманы екінші класқа алады. Алманың Симбирскіден озық білім, жақсы тәлім-тәрбие алғандығы бірден көзге түсті.

Осы мектепте оқуын одан әрмен жетілдіре түсіп, ақ пен қараны, жақсы мен жаманды айырып қалған бойжеткен сол күннен бастап-ақ анасының біраз бейнетін жеңілдете бастайды. Сөйтіп, Ордадағы жаңадан ашылған 2 кластық қыздар мектебін ойдағыдай бітірген Алма, уақыт өте келе, осындағы жоғарғы бастауыш ерлер мектебі жанындағы 3 жылдық курсты бітіреді. Нәтижесінде,1916 жылы бастауыш класс мұғалімі мамандығын алып шығады [1, 421 б].

Осылайша, Алма Оразбаева, халқымды білім нәрімен сусындатсам деген, асыл арманына қол жеткізеді. Сол кезеңде-ақ тек білімді ғана алға озатынын ерте жастан бастап ұққан. Қанша қиын болса да, білім алуына барынша талаптанды. Ақыры, өз дегеніне жетті.

Алма Оразбаева ұстаздық жолын Новая Казанка ауылында бастайды [4, 215 б]. Ал Хабиба Сейітқазиеваның жазуы бойынша, Алма Оразбаева алдымен Жаңақала, кейін Қазақ Таловкасында ұстаздық етеді [3, 228 б]. Қалай болмағандықтан да, Алма апамыздың осы жақтарда ұстаздық қызмет атқарғаны күмән келтірмейді. Новая казанка, яғни Жаңақазан ауылындағы, қазіргі Мәжит Жүнісов атындағы мектептегі мұражайда, Алма Оразбаеваның фотосуреттері әлі күнге дейін сақталған.

Тек қана балаларды оқытып қана қоймай, өз білімін де ары қарай толықтырғысы келеді. Сол мақсатпен "Оқтар" журналын", сонымен қатар, татар тілінде "Пікір" мен орыс тіліндегі "Уралец" газеттеріне үнемі жазылып, уақытын соларды оқумен өткізетін [2, 23 б].

Ақпан, Қазан төңкерістері қарсаңындағы дүрбелең жылдар қазақ халқының көзі ашық, көңілі ояу өндіредей жастарын да буырқанған өмір теңізінің айдынына алып шыққаны мәлім. Еліміздің саяси-әлеуметтік өміріне Алма Дінмұхамедқызы Оразбаеваның білек сыбанып кірісетіні де осы тұс. 1917 жылы ақпан төңкерісінен соң монархияның құлағандығын естіп, Бөкей даласындағы өзге мұғалімдер секілді Алма Дінмұхамедқызы да бұл жаңалықты зор қуанышпен қарсы алады. Саяси сауатты тұлғалар халықты әлеуметтік және ұлттық теңдік үшін күресуге шақырады. Соған байланысты үгіт-насихат жұмыстарын жүргізе бастайды [4, 215 б]. Демократиялық бағытты ұстанған Алма Дінмұхамедқызы Оразбаева 1917 жылғы ақпан төңкерісінен кейін социалистік жолда қызмет істеуге біржола беріледі де, Уақытша үкіметті құлатуға, кадет-алашшыларды жолдан ығыстыруға бар күш-жігерін жұмсайды. Осы кезде ол өзінің большевиктік іс қабілетін, жалыны өшпес жігерлі жан екендігі бұрынғыдан да ерекше айқындап көрсете білді [5, 15 б].

Күрестің саяси бағыттарын нақтылап отырған Орал, Астрахань комунистері Ордаға жиі-жиі келіп, Меңдешев, Генералов, Жаныекешев, Оразбаева, Тұңғашин арқылы партия қарарларын ел ішінде таратып отырды. Алманың өсуіне, шыңдалуына бұлар ерекше әсер етті. Өстіп Алма "эскадроншы", "саяси жетекші", "қызыл үгітші" деген атақ алады. Бұл атақ Алманың ел ішіндегі беделін өсіре түсті [5, 15 б].

1917 жылы мамыр айында Ордада С.Меңдешевтің бастауымен өткізілген бүкіл оқу жүйесін өзгертуді талап еткен мұғалімдер съезінің жұмысына белсене араласады [1, 422 б]. 1917 жылдың күзінде Алма Оразбаева Ордаға қайтіп келіп, саяси өмірге біржолата енеді. Бөкей Ордасына Кеңес билігін орнату үшін күш салады [4, 215 б]. Белгілі революционерлер Бейсен Жаникешев, Хамит Шорин, Сейітқали Меңдешев, Петр Варламовтың қатарына өзінің серіктестері М.Ниязова, Е.Князева, М. Поляковамен бірге 19-жасар Алма Оразбаева да енеді [2, 22 б].

Сатыбалады Даумов "Роковая судьба" атты кітабында 90 жасар ақсақалдың: «Ордадағы І үлгілі атты әскер полкінің құрылуына байланысты ұйымдастырылған кеш әлі есімде. Үлкен сахна құрылды. Сахнаға бірінен соң бірі Алма бастаған жас қыздар мен әйелдер шыға бастады. Олар бүкіл кеш бойы әсем ән салып, би биледі. Мен Алманы бірінші рет 1917 жылы көргем. Сахнада жастар К.Мендыхановтың "Малдыбай" атты пьесасын қойған. Қалың малға сатылған жас қыздың рөлін Алма Оразбаева сомдаған еді. Алмамен бірге сахнаға 2 қазақ қызы шықты: Мубина Ниязова, Мадина Бегалиева. Бұған қоса, бұл жас қыздардың батыл әрекеттерін "Ұран" газеті мадақтағаны есімде» [2, 25 б], – деген естеліктерін жазады.

Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архивінде Қазақ әскери істер жөніндегі комиссариатының 1919 жылғы 17 маусымдағы №45 бұйрығы сақталған. Бұл бұйрық бойынша, Алма Дінмұхамедқызы Оразбаева Комиссариаттың саяси-ағарту бөлімінің үгітшісі болып ресми түрде тағайындалады да, көп ұзамай Мәскеудегі М.Свердлов атындағы Коммунистік университет жанындағы үгітшілер мен насихатшылар курсына оқуға жіберіледі. Сол жақта Алма Оразбаева Н.К. Крупская, Инесса Арманд, Р.С. Землячка, Е.М. Ярославский, В.В. Куйбышев сияқты партияның белгілі тұлғаларымен танысады.

Алма Оразбаеваның еңбек жолында өрлеуі, 1919 жылдың қазан айында РК(б)П қатарына қабылдануымен басталады [1, 422 б.].

1919 жылдың қарашасында Алма Оразбаева Қазревкомның ақпарат бөлімінің меңгерушісі [6, 48 б] болып тағайындалса, 1920 жылы күзде Қазақстан Республикасын құруға шешуші дауыспен делегат болып қатысқан Алма Оразбаева үкімет құрамына мүшелікке сайланады [5, 16 б].

1920 жылы қазан айында Орынбор қаласында Қазақстан Кеңестерінің бірінші құрылтай съезі өтті. Бұл съездде "Қырғыз (Қазақ) АКСР еңбекшілерінің құқықтары туралы декларация" қабылданды. Бұл маңызы бар құжаттың авторларының бірі Алма Оразбаева еді [2, 22 б].

1921 жылы Алма Дінмұхамедқызы аштарға көмек көрсету бөлімінің меңгерушісі міндетін атқарды. Ең бірінші балалар үйін ұйымдастырып, шалғайдағы ауылдарға жәрдемдесті [7, 65 б].

1921 жылы мамыр айында Алма Дінмұхамедқызы Ордада партияға кірмеген әйелдер үшін Бірінші губерниялық (облыстық) конференция ұйымдастырады. Бұл конференцияға алыстағы Теңіз уезінен белгілі күйші, композитор Дина Нүрпейісова да келеді. Конференцияда "Кеңес билігі әйелге не берді?" – деген Алма Оразбаеваның баяндамасы тыңдалады. Кейін, Дина Нүрпейісованың орындауындағы күйлерден соң, Алма Оразбаева тамылжыған нәзік даусымен халық әндерін орындай бастады. Осылайша, Алма Оразбаеваның тағы бір таланты ашылды [2, 26 б].

"Өнер - әрқашан да қасиетті". Қазақтан шыққан өнерлі аға-апаларымыз қаншама. Біреуі тамылжыған үні арқылы қазақ даласын тербесе, екіншісі, мың бұралған биі арқылы, үшіншісі, күмбірлеген қасиетті домбыра үні арқылы тек қазақ еліне емес, сондай-ақ шетелге де кең танылған. Зерттеліп жатқан тұлғамыз Алма Дінмұхамедқызы тек қана мемлекет, қоғам қайраткері ғана болып қоймай, сонымен қатар, қазақ өнерінің жанашыры ретінде өнерлі жастарға деген қамқорлығы ерекше болғандығы айтылады. Алма Оразбаеваның қазақтың өнеріне, қазақтың өнерлі жастарына жасаған қамқорлығы туралы білмейтіндігіміз өкінішті! Оған дәлел, өнертанушы ғалым, қазақтың музыкалық мұрасын жинастырып, жүйеге келтіруде өлшеусіз еңбек сіңірген әйгілі музыкант-этнограф Александр Викторович Затаевич одан халқымыздың 10 әнін ("Жайық", "Қосай", "Танысу жыры", "Зейнешім", "Саржан", "Төрт пішен", "Ғиндаш", "Айнамкөз", "Қоштасу" әнінің екі түрлі нұсқасы) жазып алып, "Қазақ халқының 1000 әні" жинағына кіргізгені. Алма Оразбаеваның орындауында Затаевич жазып алған "Көкжар" атты тағы бір ән жинаққа кірмей қалғанымен, зерттеушінің қолжазбасы арқылы бүгінгі ұрпаққа жетіп отыр [8, 29 б]. Алма Оразбаеваның дауысы мен орындаушылық шеберлігін А.В. Затаевич: "Алма Оразбаева – жас халық мұғалімі, қазақ әйелін күндіктен құтқару жолында күресуші көрнекті қайраткер. Тамылжыған нәзік (сопрано) даусы бар және әнді нақышына келтіріп мейлінше әсем айтатын музыкаға аса қабілетті жан. А.Оразбаева менің жұмысыма барынша ықылас білдірген және маған өте құнды деректер берген бөкейлік бірінші қазақ қызы болды", – деп жоғары баға берген [9]. Өзінің тұла бойы тұнған өнер екені замандастарының естеліктерінде көп айтылады. Жүрген жері қашанда сауық-сайран екен. Әсіресе, халық әндерін нақышына келтіріп шебер орындайтындығы соншалық, тыңдаған ел қайта-қайта қол соғып, сахнадан жібермей қоятын болған.

Бір орында тоқтап қалмай, Алма Оразбаеваның еңбек жолындағы шарықтау кезеңі басталады. 1922 жылдың наурыз айында Алма, облыстық комитеттің әйелдер арасындағы жұмыс жөніндегі бөлімінің меңгерушісі болып тағайындалады [3, 229 б].

Алма Оразбаеваның өмірін зерттеген Хабиба Сейітқазиева "Алғашқы қарлығаштар" атты кітапта Алма Оразбаева жөнінде арнайы мақала жазған еді. Бұл мақала бойынша : 1923 жылдың сәуірі. Мәскеуде РК(Б)П съезі өтіп жатқан. Кезекті шешенге сөз берілгенде съездің мінбесіне қараторы өнді, талдырмаш, өткір қара көзді қыз көтерілді. Ол алдымен залға бір қарап, жылы шыраймен жымып алды да, сөзін бастап кетті. Сөйлеушінің іркілмей, қағазға да қарамай сөйлеуі, мазмұнды, жалынды сөздері жиналған қауымға оның қаншалықты сауатты екендігін аңғартты. Ол Қазақстанда партияның ұлт саясатын жүзеге асырудың барысы туралы сөз қозғады. Ұлт саясаты жөніндегі тезистерге тоқтай келіп, "Біз совет үкіметі мен партияны тиісті ұлттардың жақын досы, бауыр етіне айналдыруымыз керек. Совет үкіметін ұлттандыру керек деген қосымша енгізбекшіміз", -деп ұсыныс жасады. Сөзінің екінші жартысын шешен партияның әйелдер арасындағы жұмысына арнады. Үлкен форумда сөйлеген бұл адам – қазақтың қадірмен қызы, Шығыс әйелдерінен шыққан мемлекет қайраткері Алма Оразбаева еді [3, 222 б], - деп жазады

XX ғасырдың 20-шы жылдары Алма Дінмұхамедқызының ұйымдастыруымен құрылған "Қызыл отаулар", ауылдарды кеңінен аралай бастады. Орыс тілін үйрету мақсатында үлкен жұмыстар атқарыла бастады. Әйелдермен кездесу барысында, олардың құқықтары мен ана мен баланың қорғалуы жөніндегі ақпараттар таратылды. "Қызыл отауларда" саяси және экономикалық жағдайлар, елдегі жүргізіліп жатқан саясат түсіндірілді. Одан басқа, әйелдерді сауаттылыққа, газеттерді оқуға, әйелдердің жаңа өмірдегі жаңа рөлін ұғынуға шақырды. Тілек білдірушілерге, жалпы білімдерін толықтыра түсу үшін, микроскоппен айналаны қарауға үйретті. Сол жерден газет те шығарыла бастады. Отауларға тек қана әйелдер емес, сонымен қатар, ер адамдар мен балалардың да келуіне рұқсат етілді. Қанға сіңген қазақ әйелдеріне тән қарапайымдылықтан ба, күйеулерінен қорқу себебінен бе, ұйымдастырылған отауларға келуде, әйелдер тарапынан белсенділік, басында төмен деңгейде болған. Кейін отауларда тігін машиналардың болуы, әйелдерді отауларға үймететті.

"Қызыл отау" штабы 3 адамнан тұрған – сауатсыздықты жоюмен айналысқан отау меңгерушісінен, медицина қызметкерінен (әдетте ол акушер дәрігер болатын) және заң мен құқықты жақсы білетін адамнан. Бірте-бірте "Қызыл отау" үлкен беделге ие бола бастады. Мысалға, бір ғана Ақтөбе губерниясында 9 айда 1170 қазақ әйелдері өткен деген мәлімет бар. [2, 23-24 б].

1920 жылы желтоқсанда шыққан декрет бойынша қалың мал мен көп әйел алуға тиым салынды. 1924 жылдан бастап 1935 жыл аралығында Алма Дінмұхамедқызының ұсынысымен "Қырғыз (қазақ) әйелдерінің бостандық алған күні" аталып өтіле бастады [4, 215-216 б]. Ал журналист, әлеуметтік білім магистрі Бақытжан Жумалиеваның "Қазақстандағы әйелдер қозғалысының негізін салушы – Алма Оразбаева" атты "Мысль" журналында жарық көрген мақаласында: "1923 жылы 6 желтоқсанда "қалың мал алуға тиым салу" туралы қаулы, Алма Оразбаеваның арқасында шыққанын

бірі білсе, бірі біле бермейді. Сол қаулымен 4 қаңтар – "Қазақ әйелдерінің тәуелсіздік алған күні", – деп бекітілді [2, 22 б]."-деп жазады.

1926 жылдың күзінде Алма Оразбаева БК(б)П Қазақстан өлкелік комитетінің бөлім меңгерушісі болып тағайындалады [10, 173 б].

Талабымен тауды бұзып, тасты жарған қазақтың жалынды қызы Алма Оразбаеваны Клара Цеткин 1928 жылы БК(б)П ОК Қазақстаннан шақырып алып, Саратовқа жұмысқа жібереді. Ол мұнда Нижневожжинск Өлкелік партия комитетінің бюро мүшесі және әйелдер бөлімінің меңгерушісі, әрі Өлкелік колхоз одағы төрағасының орынбасары міндетін қоса атқарады [2, 422 б]. Бұл оның қызмет баспалдағымен өрлеуінің шарықтау шегі екенін ол кезде Алманың өзі де, басқалар да білмеген еді. Бір жылдан соң, яғни 1929 жылы Коминтерннің тапсырмасымен Моңғол Халық Республикасына іссапармен барып, Алма Оразбаева онда тап дұшпандарының қолына түседі. Ұрып-соғудан ауруға шалдыққан оны лазаретте жатқан жерінен совет барлаушылары бір амалын тауып Қазақстанға жеткізіп салады [5, 17 б].

"Жалынды коммунист, орыс-қазақты аузына қаратқан жезтаңдай шешен, қырағы көзді қыран, өжет, сегіз қырлы, бір сырлы Алма Оразбаеваның қоғамдық-саяси қызметінің өрісі ұзаққа бармағаны қандай өкінішті. Ол ақыл-білімінің нағыз толысып, Ленин партиясының ішкі-сыртқы саясатының мәні мен мазмұнына қаныққан шағында ем қонбайтын ауыр науқасқа шалдығады, одан жылдар бойы азап шегеді [10, 173 б]" – деп Мәриям Хәкімжанова зор күйінішпен жазады.

XX ғасырдың 20-30 жылдары елдің қоғамдық өміріне қоян-қолтық араласқан, сол арқылы өздерінің қайраткерлік тұлғасын сомдай білген қазақстандық қайраткер әйелдер аз болмаған. Әрбір істің басталуының қиын екендігін ескерсек, сол қиын шаруаның басы-қасында болып, көшбастаушылық тізгінді ұстай білген қазақ әйелдерінің арасында Н.Құлжанова, А.Досжанова, Н.Арықовамен бірге, Алма Оразбаеваның да есімі алдыңғы қатарда екендігі сөзсіз. Олардың атқарған қызметі сан-алуан болды. Бұл аталған қазақстандық әйелдер өздері өмір сүріп отырған қоғамның қажеттілігі үшін жан аямай қызмет етті. Олардың атқарған қоғамдық-саяси қызметін санамалай бастасақ оның шегіне жету де мүмкін емес. Солай болса да, олар әйелдер мәселесімен түбегейлі айналысып, оның сан-салалы шешілуі күрделі сәттерінде үлкен қажыр-қайрат танытты. 20-шы жылдардағы ел өмірінде болып жатқан сан-қилы өзгерістерді, оның қазақ әйелінің санасына тигізіп отырған әсерін көрсетіп, оған дұрыс бағыт сілтеуші де осы қазақстандық әйелдер еді [11, 18-19 б].

Шығыстың алғашқы коммунист қызы – Алма Дінмұхамедқызы Оразбаеваның өмір жолы тарихтың ұлы да ұлағат, таңғажайып шежірелеріме тығыз байланысты. Жаңа өмір құру жолындағы революциялық өткел-көпірде жан сала қызмет еткен аяулы аға ұрпақ өкілдерінің бірі ретінде қастерлеу үлкен парыз.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия. Толықтырылған 2-басылымы. – Алматы: Арыс, 2010. – 580 бет +32 бет түрлі түсті суретті жапсырма.
2. Жумалиева Б. Основоположница женского движения Казахстана – Алма Оразбаева //Мысль журналы. №11 қараша 2016 жыл.
3. Қазақ халқының тарихи тұлғалары: Қысқаша анықтамалық / Құрастырған: Ә. Көпіш. -Алматы: "Өнер" баспасы, 2016. 3-кітап. – 424 б. (Хабиба Сейітқазиева. Алма Оразбаева / Кітапта: Алғашқы қарлығаштар.А.,1993).
4. Борцы за советскую власть в Казахстане (Сост. Х.Г. Айдарова, С.Б.Кульбаев, В.П.Осипов.- Алма-Ата: Казахстан, 1982.-236 с.) (Ин-т истории партии при ЦК Компартии Казахстана - филиал Ин-та марксизма - ленинизма при ЦК КПСС).
5. Қазақстан тарихы (әдістемелік журнал). №3 (172) 2017.
6. Дусенбаева Г.Б. Женщины в общественно-политической жизни Казахстана в 20-30 гг. XX века. Диссертация на соискание академической степени магистра педагогических наук. - Уральск, 2016.-81 с. – №11843.
7. Баймағамбетова Б. Алма Оразбаеваның өмірі, қоғамдық-саяси, мемлекеттік қызметі: дис...канд. ист. наук: Алматы, 1999 ж. – 156 б.
8. Даумов С. Роковая судьба (жизнеописания Алма Оразбаевой) - Уральск: Ағартушы, 2010. – 126 б.
9. Затаевич А.В. "1000 песен казахского народа", Москва, Музгиз, 1963 г.
10. Хәкімжанова М. Шығармалары (III том). Естеліктер, мақалалар: Алматы: Жазушы, 2006. – 368 бет.

11. Сақауова С.Н. XX ғасырдың 20-90 жылдарындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси өміріндегі әйелдер. "Тарих" мамандығы бойынша пед. ғылымд. магистрі акад. дәрежесін алу үшін дайынд. магистрлік диссертация.-Орал, 2014. – 119 б. – № 10233.

Н.НУРМАКОВ – «ЗВЕЗДА ОМСКОЙ СЕМИНАРИИ»: ДРАМАТИЧНЫЕ СУДЬБЫ РАССТРЕЛЬНОГО ПЕРИОДА СОВЕТСКОЙ ИСТОРИИ

Зуева Л.И., к.и.н., доцент

Муратова М.Б., м.г.н., ст.преподаватель

Қарағандын университеті иници академик Е.А. Букетова
г. Қарағанда, Қазақстан

Начало XX века в Казахстане ознаменовалось подъемом национального самосознания народа. Национальное движение в казахском обществе было неоднородным, возникали различные его течения, ядром которых стала национальная интеллигенция. А.Н. Букейханов вынашивал планы создания национально-демократической партии и важную роль в общественно-политической жизни отводил печати. Вот и о жизни Ныгмета Нурмакова мы имеем возможность прочесть лишь немногие статьи, короткие биографические справки, которые сухо перечисляют должности и места работы человека удивительной судьбы, патриота и талантливого государственного и общественного деятеля Казахстана. Или познакомиться с интервью его родственника - племянника Ныгмета Нурмаковича, доктор медицинских наук, профессора Амана Жамеловича Нурмакова.

Энциклопедические справки свидетельствуют, что Нурмаков Ныгмет (1895-1937) - уроженец Карагандинской области. Окончил Каркаралинское 2-классное русско-казахское училище, Омскую учительскую семинарию. Во время учебы в Омске вместе с С.Сейфуллиным, М.Жумабаевым, А.Досовым, М.Саматовым участвовал в создании нелегальной организации казахской молодежи «Бірлік» [1].

Только благодаря стараниям родственников Н.Нурмакова удалось буквально по крупицам восстановить картину жизни этого выдающегося человека. Аману Жамеловичу Нурмакову и его сыну пришлось искать материалы в самых разных архивах. Их было больше десяти. Это архивы Омска, Кызыл-Орды, Карагандинской области, Центральный госархив Октябрьской революции, Центральный партархив Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, архивы МВД КазССР, КГБ СССР и ФСБ РФ, музея «Дом на Набережной». Особенно драматичны документы расстрельного периода, полученные из Центрального архива ФСБ Российской Федерации.

Рассказывая о годах юности Ныгмета Нурмакова, Аман Жамелович отметил, что сначала Ныгмета отдали в начальную аульную школу. Затем было двухклассное русско-киргизское (то есть, русско-казахское) училище в Каркаралинске, где директором в то время был не кто иной, как Ахмет Байтурсынов. После окончания училища, чей курс послужил хорошей основой для дальнейшего освоения знаний, богатый родственник Ныгмета Хасен Акаев поехал в Омск на какое-то крупное мероприятие по подготовке празднования 300-летия Дома Романовых и взял с собой 14 летнего Ныгмета в качестве переводчика. А там его заметили известный географ, член Императорского русского географического общества Григорий Николаевич Потанин и его близкий друг – преподаватель русского языка и литературы, а также библиотекарь Омской учительской семинарии Александр Никитович Сидельников.

Они удивились, что мальчик из далекого степного края достаточно грамотен, хорошо говорит по-русски, и сказали баю, что его надо бы отдать учиться, у него большое будущее, на что тот ответил: «Да-да, пускай учится!» и оставил юношу в Омске. Следует отметить, что в последующем этот бай всячески помогал ему, в том числе и материально. Сидельников же и Потанин со своей стороны позаботились о том, чтобы Ныгмету дали стипендию, и он окончил эту учительскую семинарию. Однокашниками дяди по семинарии были Магжан Жумабаев, Сакен Сейфуллин, Абиляхир Досов и другие ребята, которые организовали тайное общество казахской молодежи под названием «Бирлик», то есть «Единство». Активными членами этого общества были Нурмаков и Сейфуллин [2].

В годы Первой мировой войны выступал против отправки казахов на тыловые работы для поддержки российской армии. В омских архивах Аману Нурмакову удалось обнаружить в записках Сидельникова такой отзыв: «В 1915 году семинарию окончили на «отлично» Сейфуллин, Нурмаков... Мы тогда называли их звездами семинарии». В письме же, полученном мною в ответ на